

A tőkés és fejlődő országok sajtójáról

A londoni THE TIMES két évenként külön mellékletben méri fel a világsajtó helyzetét. Ezek, főként azonban a legutolsó számbavétel (50 050), valamint a SATURDAY REVIEW-nak (LIII. k., 41.) e kérdéssel foglalkozó cikkei alapján bepillantást nyújtunk „a harmadik hatalom” mai kérdéseibe, a kapitalista és fejlődő országok napisajtójába.

A napisajtó jelentősége a vészkiáltó hangok ellenére szüntelenül növekszik. Ezt meggyőzően bizonyítják a statisztikai adatok: míg 1952-ben 7000 napilap jelent meg 230 millió példányban, 1969 végére már 8100 lap 360 millió példányban. A legnagyobb gyarapodás Ázsiában tapasztalható; itt a napilapok száma (a Szovjetunió ázsiai része nélkül) 1500-ról 2 250-re, a példányszám pedig 45 millióról 80 millióra ugrott. A statisztikai adatok szerint a Föld lakosságának 40%-a, kerekén 1400 millió ember tud írni-olvasni. Az összlakosság 25%-a kínaiul, 11%-a angolul és ugyanannyi oroszul beszél. Az olvasók tábora azonban más arányt mutat. Az írni-olvasni tudó lakosság 20%-a angol, 19,9%-a kínai, 3,8%-a francia és 3%-a német nyelvű napilapot olvas. Európában a napilapok 40%-át, Afrikában, Dél-Amerikában és Ázsiában — ahol a Föld lakosságának 70%-a él — 26%-át, a többi területen 32%-át vásárolják meg.

A kapitalista világ egyik nagy sajtókérdése a napisajtó és a többi tömegtájékoztató eszköz, a rádió és a televízió egymáshoz való viszonyulása. „A lapokban semmi olyan nincsen — állapítja meg az egyik angol kiadó —, amit a rádióban vagy a tévében már ne hallottunk, illetve ne láttunk volna.” Ezért e kérdések vitátságok egyre gyakrabban merül fel a kanadai filozófus, McLuhan neve, aki a XX. századot a televízió korának tekinti. De ugyanő kideríti, az évek tapasztalata pedig bizonyítja, hogy a tévé csak az érzékszervekre, a látásra és a hallásra hat, de nem ösztönzi a gondolkodást. Különbösen is a két tömegtájékoztató eszköz gazdaságilag anynyira összefonódott, hogy a legtöbb fejlett kapitalista államban mindkettő egyetlen tulajdonba került.

A gazdasági alapok biztosítása a napisajtó másik nagy problémája. Beuve-Méry, a *Le Monde* alapítója írja: „A sajtó iparrá lett és nem szabadulhat meg az ipar törvényeitől.” Ez a tény érvényesül — bizonyos térségekben — a napilapok számának fokozatos csökkenésében. Párizsban például 28-ról 13-ra csökkent, és ez az arány Franciaország vidéki sajtójában is jelentkezik. Ez érvényesül a lapok fúziójában, az ún. „lánc”- vagy „csoport”-rendszer kialakulásában, a hatalmas lapkiadó monopóliumok létrejöttében. A napilapok ára rendszerint alacsonyabb az előállítási költségeknél. Az így keletkezett negatív mérleget a hirdetésekkel származó bevétel hozza egyensúlyba. A bevételi lehetőségek fokozatosan csökkennek. Valamivel jobb a vidéki napisajtó gazdasági helyzete. Angliában például 1300 kisebb napi- és hetilap esetében a befektetett tőke 20—30%-a térül meg. Ennek titka ismét csak a lánctulajdon. Az Egyesült Államokban mintegy 14 000 heti- és napilap van ilyen tulajdonban. Angliában a legerősebb a Thompson-csoport, amelynek a világ különböző részeiben legalább 150 napilapja van, Amerikában pedig 25. Az Egyesült Államokban a Hearst-birodalom 21 napilapja 8-ra csökkent, helyette új impériumok tűntek fel: Newhouse Scripps-Howard, Gannet, Cowles és Copley. Németországban Axel Springer szervezete a napilapok 40, a vasárnapi lapok 90%-át birtokolja.

A sajtónak ez a nagyfokú koncentrációja elkerülhetetlenül rányomja bélyegét az egész társadalomra. Napóleon mondotta: „Három ellenséges újságtól jobban kell félni, mint ezer szuronytól.“ A sajtóbárók a ma koronázatlan királyai, akik óriási befolyást gyakorolnak nemcsak a közvéleményre, hanem az egész nemzetközi politikai helyzet alakulására. „A sajtót valamikor olyan lényeges hatalomnak tekintették — írja egy amerikai szociológus —, amely felszabadítja az egyént a kormányzat zsarnoksága alól; ma inkább azzal a kérdéssel állunk szemben, hogyan szabadítható fel az egyént a tömegtájékoztatási eszközök szellemi despotizmusa alól.“ A napilapok, a képeslapok, a rádió, a tévé és a film mindannyiunkat egyformává tesz — vallja ugyanaz a szociológus. Lélektanilag kidolgozott hirdetésekkel, hírekkel a világot úgy tűntetik fel, mintha mindannyian egyformán részesei lennénk, de a valóságban nem vagyunk.

Nem kis fejtörést okoz a milliós példányszámú napisajtó terjesztése. Az alkalmazottak egész hada, a vonat, a teherautók, a repülőgépek, a helikopter egyre kevésbé tud megbirkózni ezzel a feladattal, különösen a nagy metropolisokban. Ezért ma már az elektronikát, a kibernetikát és a televíziót is a terjesztés szolgálatába állítják. Sokat ígér a tokiói Expo 70-en bemutatott készülék, az ún. *teleanews*, amelyet a legnagyobb japán napilap, az *Asahi Shimbun* költségén állítottak elő. Átlag tévé nagyságú fakszimile-vevő, mely „tabloid“ házi-kiadást ad az olvasó kezébe. Egy gomb megnyomására a készülék négy perc alatt mindkét oldalán teleírt újságlapot bocsát ki. Egy másik gomb megnyomásával az előfizető megkaphatja a sportrovatot, egy harmadikkal a híreket és a gazdasági rovatot, és így tovább. A *teleanews* előállítása aránylag olcsó: 20—40 font. A laphoz 100 méter hosszú papírtercset használ, amely átlag 10 napra elegendő. Gyártására külön társaságok alakultak, és az elképzelés szerint az előfizető úgy bérelheti, akárcsak telefonkészülékét. Hasonló vagy még hatékonyabb módszerekkel Japánban és az Egyesült Államokban egyaránt kísérleteznek, de ezek még túl sokba kerülnek.

A műszaki fejlesztés mellett megoldásra vár az újságírók képzése, különösen a fejlődő országokban. A legtöbb nyugati államban e célt szolgálják a már több évtizedes múltra visszatekintő intézmények. Ilyen például a Commonwealth Press Union, amely 1909-ben alakult, s lehetőséget nyújt az angol és a nemzetközösségi fiataloknak az újságírás elsajátítására. Ezt egészíti ki az 1962-ben Lord Thompson of Fleet által létesített 5 millió fontos alapítvány, amelynek jelenleg két központja van, Cardiffban és Glasgow-ban. A cardiffi központ tizenkét hetes tanfolyamokat rendez, általában hatvanas létszámmal. Eddig mintegy 200 újságíró 57 országból végezte el a tanfolyamot, továbbá nagyszámú mérnök ismerkedett meg a lapkiadás és a nyomdaipar titkaival. Többen a fejlődő országokból jöttek, és hazatérve lapkiadók, szerkesztők lettek.

Jellemző a fejlődő országokra a többnyelvű sajtó. A helyi nyelvek mellett főként angol lapokat adnak ki. Ceylonban például 6 angol, 8 szingaléz és 6 tamil nyelvű lap jelenik meg. Az írás-olvasás fejlődésével párhuzamosan bővül ezekben az országokban a napisajtó hálózata. Indiában az utóbbi öt év alatt a napilapok száma 28,6%-kal emelkedett, de országos viszonylatban a példányszám csak 28 millió. A lakosságnak mindössze 2%-a beszél angolul, az angol nyelvű lapok mégis az egész napisajtó 25%-át teszik ki, ami azt is mutatja, hogy a napisajtó itt csak az elit mindennapi tájékoztatását szolgálja.

A politikai változások természetesen befolyásolják a lapok helyzetét: egyesek elveszítik jelentőségüket, mások — az új politikai erők támogatói — kiváltságokat élveznek.

Milyen a tartalmi színvonal? E két világ legtöbb lapjának a jelszava az, hogy a komoly írásnak nem kell feltétlenül unalmasnak lennie, ez a követelmény azonban nem valósítható meg egykönnyen. A rendkívüli események hajhászása, az érdeklődés felcsigázása az újságírás megszokott fogásai lettek, mint ahogy nem ritka, talán a nagy hagyományokkal rendelkező napilapokat kivéve, az események szándékos meghamisítása. A közvélemény befolyásolása, bizonyos politikai és ideológiai célok egyszálú követése, egyes irányzatok, országok elvtelen támadása igen sok sajtóterméknek jellemző vonása. A merkantil szellem a hírdetések tömegeivel árasztja el a napisajtót. Ismeretes, hogy a dán *Ekstrabladet* azzal ért el sikereket, hogy első lapján semmi mást, csak egy meztelen leányt közölt, és kampányt indított a pornográfia mellett.

A 20—24, sőt egyes országokban 80—90 oldalon megjelenő lapokat nem könnyű komoly tartalommal megtölteni. Így válik ismét időszerűvé Oscar Wilde ironikus

kérdése és rá adott válasza: „Mi a különbség az irodalom és az újságírás között: az újságírás olvashatatlan, az irodalmat nem olvassák.“ Ismét kezd igaz lenni egy amerikai mondás is, mely szerint az újságírás lényege az, hogy két centért veszünk egy font papirost és eladjuk 10 centért. Sz. E.

A VASGÁRDA A TÖRTÉNELEM ÍTELŐSZÉKE ELŐTT

(Magazin istoric, 1971. 1.)

Miron Constantinescu rövid tanulmánya rendkívül érdekes és szintetizáló áttekintése a Vasgárda társadalmi és ideológiai gyökereinek, tevékenysége lényegének. A Vasgárda, a legionárius mozgalom előfutárai azok a sovinszta, szélsőséges csoportok, amelyek 1919–1920-ban a iasi-i sztrájkok letörésére vállalkoztak. A romániai faszizmusnak ezt a szervezett kialakulása és egész fennállása idején az erőszak, gyilkosságok és önkényeskedések jellemezték.

Ideológiája a sovinizmusban, a faji gyűlölködésben, a mindenféle haladás elleni állásfoglalásban nyert megfogalmazást. Történetek kísérletek, hogy nézeteiket Charles Maurras, Léon Daudet, Nietzsche, L. Gumplowicz filozófiai rendszeréből származtassák, de ez a próbálkozás primitivizmusukba fulladt, a „legionárius doktrína“ valójában Hitler *Mein Kampf*-ja és Mussolini beszédei egyes tételeiből, frázisaiból épült fel. Ezt az ideológiát irracionális, mélységes miszticizmus, a néppel szembeni megvetés, a szűk látókörű anarchizmus, a rosszul értelmezett autochtonizmus imádata és a legsötétebb obskurantizmus hatotta át. Ezen az alapon alakult ki a halál, a gyilkolás kultusza. A legionárius eszmevilágnak ezt a bestialitását nem tudta elrejtteni a hangoztatott vallásosság sem, amelynek emberszeretetet valló alapállása természetesen nem férhetett össze a vérengzés hirdetésével és gyakorlatával. A Vasgárda „hivatalos filozófusa“ 1933 és 1939 között Nae Ionescu volt, aki Kanttól és Luthertől a katolicizmusig jutott, majd a szindikalizmushoz pártolt, hogy nemsokára csatlakozzék a caranizmushoz, végül pedig a legionárius mozgalom ideológiusa legyen. E karrierista, cinikus, vagyonéhes kalandor körül gyülekezett a Vasgárdának néhány fiatalabb „elméleti stratégája“: Mircea Eliade, Mihail Policroniade, D. C. Amzăr.

A történelmi előzményeknek és az ideológiai profilnak a megrajzolása után Miron Constantinescu felveti a kérdést: mit képviselt a Vasgárda társadalmi, gazdasági téren? Válaszában leszögezi, hogy a legionárius mozgalom a két világháború

közötti Románia uralkodó osztályainak legszélsőségesebb tendenciáit fejezte ki: a földesurak és a gazdagparasztág legreakciósabb köréit képviselte, s az ipari tőke urainak egy csoportja is eszközként használta a Vasgárdát befolyása növelése, konkurrencsei — főleg a zsidó gyárosok — legyőzése érdekében. A banktőke jóval kisebb mértékben vette igénybe a legionáriusok szolgálatát, hiszen érdekei nagyobbrészt az amerikai, francia, holland monopóliumokkal fenntartott kapcsolatok erősítésére készítették: a német és az olasz tőke felé orientálódó — főleg erdélyi — pénzügyi körök viszont a Vasgárdával működtek együtt.

Hitler huzamosabb kísérletezés után romániai követői közül végül is Corneliu Zelinski-Codreanu mellett döntött. Így az ő vezetése alatt álló Vasgárda rövidesen a hitlerizmus legfőbb politikai ügynöksége lett Romániában. Mindvégig a náci Németország érdekeinek fenntartás nélküli képviselője volt, szemben a román nemzeti és állami érdekekkel. Ennek meggyőző bizonyítéka a bécsi, fasiszta diktátumot támogató magatartás, majd az Antonescu és Maniu köré csoportosuló reakciós erők segítsége, valamint a Hitler közvetlen támogatásával megvalósult hatalomátvétel után folytatott politika.

Miron Constantinescu felvet néhány további tanulmányozást igénylő kérdést. Ezek közé tartozik a Vasgárda és II. Károly közötti konfliktus okainak és részleteinek tisztázása. A szerző világos képet ad a Vasgárda politikájának nemcsak munkás- és parasztellenes voltáról, de nemzetellenes természetéről is. Ez utóbbi vonás világosan megnyilvánult a bécsi diktátum elfogadásában és támogatásában, az egész külpolitikai vonalvezetésben (amely a hagyományos szövetségi törekvések helyett Hitler Németországának fenntartás nélküli kiszolgáltatását jelentette), az egységes román nemzeti állam létét is fenyegető, az együttélő nemzetiségeket üldöző és elidegenítő politikában. Ez a fajlűdöző politika a nemzetiségekkel szembeni terrorisztikus fellépések és különböző atrocitások formájában nyilvánult meg. A tanulmány a legjellemzőb-

bekről említést is tesz, egyben utal a román dolgozó rétegeknek az ilyen huligán jellegű megnyilvánulásokat elítélő magatartására.

Felvetődik a kérdés: mi a magyarázata annak, hogy a Vasgárda — főleg 1933—1937 között — bizonyos befolyást tudott gyakorolni a főiskolai hallgatók és a szegényparasztság egyes köreire? Ennek magyarázata, hogy az egyetemi ifjúság csatlódott korábbi reményeiben, kiábrándultság jellemezte mind anyagi helyzetét, mind intellektuális törekvéseit és jövőbeni lehetőségeit illetően. Ez vezetett egyeseiket a legionáriusok táborába.

A szegényparasztság felé az „Omul și pogonul“ demagóg, a parasztság földhétségét kihasználó jelszavával próbáltak közeledni. Ezenkívül felhasználták a falusi lakosság bizonyos csoportjainak vallásos, misztikumra hajló beállítottságát. Ezen a téren eredményt csak Moldva egyes vidékeire értek el. Az ország dolgozó parasztságának túlnyomó többsége (Erdélyben és Bánátban ilyen vonatkozásban

nagy szerepe volt az Ekésfrontnak) nem engedte magát félrevezetni.

Nem tudott gyökeret eresztetni a Vasgárda a hadseregben sem. A katonaruhába öltöztetett munkás- és parasztfiatalok elutasították ezt a politikát, de nem rokonszenvezett vele az első világháborúban a Központi Hatalmak elleni harcban nevelkedett tisztikar jelentős része sem.

A francia racionalizmus és a hagyományos népi humanizmus jegyében formálódott román értelmiség többsége — különösen a legélenjáróbb réteg — szembenállott a legionáriusokkal.

A Vasgárda ellen legkövetkezősebben a munkásosztály harcolt, szövetségben a dolgozó parasztsággal. A Román Kommunista Párt, a Kommunista Ifjúsági Szövetség, a Szociáldemokrata Párt egyes helyi szervezetei és ifjúsági szervezetei széles körű antifasiszta mozgalmat indítottak az egész országban. Ebben a harcban sokan haltak mártírhálalt, s ez a harc torkollott a győztes 1944. augusztusi fegyveres felkelésbe, majd a hazai forradalom diadalmos kibontakozásába.

A FASISZTA DIKTATÚRA FUNKCIÓJA

(Magyar Filozófiai Szemle, 1970. 3—4.)

Vajda Mihály két összefüggő tanulmányban elemzi a fasiszta diktatúra természetét, kialakulásának sajátos feltételeit. Vitába száll a közkeletű meghatározásokkal, melyek hibáját abban látja, hogy többségük „... figyelmen kívül hagyja a fasiszta mozgalmat, s ezért a fasiszta diktatúrát a burzsoá uralom más formáitól nem a fasiszta rendszerben kialakult sajátos osztályviszonyok leírásával, hanem a liberalizmustól kölcsönzött erkölcsi-politikai karakterisztikumokkal különbözteti meg“.

A fasiszmus hatalomra jutását nem lehet kizárólag a demokrácia válságával magyarázni. Értelmetlenség általában beszélni a polgári demokrácia válságáról, mert a polgári társadalom történetére nem jellemző a demokráciától a diktatúra irányába mutató tendencia.

Az 1929—33-as gazdasági válságot követően világméretekben megtörtént az átállás a neokapitalista rendszerre. A tőkeállam közvetlenül beavatkozik a gazdasági rendszer működésének irányításába. Az állami gazdaságirányítás klaszszikus mintája a roosevelti *New Deal* és a német nemzetiszocializmus. A két rendszer azonban alapvetően különbözik a politikai struktúra jellegét illetően. „A náci rezsím betöltötte ugyan Németor-

szágban a kapitalista rendszer világméretben napirenden levő átstrukturálásának feladatát — írja Vajda Mihály —, a megoldásnak ez az útja azonban tisztán ökonomiailag is olyan következményekkel járt, hogy a rendszernek a permanens politikai feszültség állapotában kellett maradnia: a neokapitalista struktúra már létrehozott ökonomiai bázisa és a fasiszta politikai rendszer közötti feszültségek lehetetlenné tették az állapotok konszolidálását.“

Az olasz fasiszmus más történelmi szerepet töltött be. Abban, hogy az olasz burzsoázia a fasiszmust választotta, döntő szerepet játszott az ország sajátos gazdasági szerkezete: iparilag gyengén fejlett, elmaradott mezőgazdasági ország volt, fejlett munkásmozgalommal. Az 1919—20-as forradalmi válság azonban Olaszországban haladó alternatívát is kínált: a szocialista Olaszország megteremtését.

Az olasz burzsoázia számára a Mussolinival való szövetség azt jelentette, hogy lemond a politikai uralomról, de lehetővé válik gazdasági hatalmának erőteljes növelése. Közismert, hogy Olaszország a fasiszta uralom idején ténylegesen megindult a gyors kapitalizálódás útján.

A német nemzetiszocializmus és az olasz fasiszmus tömegmozgalmakra támaszkod-

va jutott hatalomra a kapitalista rendszert fenyegető forradalmi válság lezárulása utáni időszakban. A faszizmus bevezetése a tőkés gazdasági fejlődés szempontjából egyáltalán nem volt az egyedüli lehetőség. A magyarázatot a sajátos „német politikai szituációban kell keresnünk“. Hiányoztak azok a politikai feltételek, amelyek lehetővé tették volna a neokapitalista rendszerre való áttérést a polgári demokrácia keretei között. A német faszizmus alapvető funkciója meg-egyezik a *New Deal*-ével.

A tanulmány értékes része a faszizmus és a bonapartizmus összehasonlítása és a belőle levont következtetés. A fasiszta rendszerben nem kizárólag a nagyburzsoázia gyakorolja a politikai uralmat, éppen ezért az a közismert meghatározás, hogy a faszizmus a fináncőke uralma, nem segíti elő a faszizmus megértését. *Marx Louis Bonaparte brumaire tizen-nyolcadikája* című művében különbséget tett a politikai uralom birtokosai és a gazdasági hatalmat kezükben tartó osztályok és rétegek között. A politikai-szociológiai elemzésnek nem egyedüli feladata a tulajdonviszonyok vizsgálata, a tulajdonviszonyok tanulmányozása önmagában nem magyarázza meg a politikai rendszer felépítését. A burzsoázia, a tör-

ténelmi körülményektől függően, sokszor megosztja vagy átadja a politikai uralmat más rétegeknek vagy osztályoknak, amelyek anyagi érdekei érvényesülését teszik lehetővé. A faszizmusban is a végrehajtó hatalom teljesen önálló, meghatározó szerepet tölt be.

A náci rezsim első három évét a végrehajtó hatalom és a tőkés szövetségek közötti megegyezés és együttműködés jellemzi. 1936-tól kezdve a fasiszta diktatúra a német iparágak vezető köreinek kifejezett akarata ellenére, a gazdasági életet olyan mértékben állította át hadigazdálkodásra, hogy elkerülhetlenné vált a rablőháború kibontakozása. Mint-hogy a burzsoázia a náci hatalom első éveiben teljesen lemondott a politikába való beleszólásról, a későbbiekben minden lehetőségét elvesztette, hogy megakadályozza az önállósult végrehajtó hatalom föléje növekedését, s ezért „létrejön a politika abszolút primátusa a gazdaság összérdekei felett“.

Németországnak a második világháborúban elszenvedett veresége gazdaságilag a náci vezetőréteg veresége volt, nem a német nagytőkée. A német „gazdasági csoda“ a minden ésszerűséget elutasító náci gazdaságpolitikának s nem a Marshall-tervnek az eredménye volt.

A MONOLOGIZÁLÓ ROBOT

(*Internationale Dialog Zeitschrift*, 1970. 4.)

Jaroslav Krejčí esszéje érdekes kísérlet ama robotember arcképének, típusának körvonalazására, aki képtelen a párbeszédre, és szolgálai elszigeteltségében valóságos veszélyt jelent a haladásra nézve. Krejčí emlékeztet Epikuroszi intelmére, amellyel a görög bölcselő arra ösztönözte kortársait, hogy visszavonultan éljenek. Ez az intelem a homo bestia-ként felfogott emberektől való félelmet fejezte ki, s azoknak az önvédelmi kívánságot szolgálja, akik a Nagy Sándor örökségéért folytatott véres belviszályok, valamint a rabszolgák lázadása idején éltek. A tétlenségre buzdító epikuroszi etikával szemben azonban Krejčí kiemeli, hogy a nagy történelmi fordulatokat csupán nézőként szemlélő ember megtagadja mind az altruizmust, mind a humanizmust.

E történelmi bevezető után Krejčí megállapítja, hogy az embert különböző ismervek alapján lehet meghatározni. Beszélünk homo consumensről, homo oeconomicusról, homo ludensről, homo faber-ről, a szervezett emberről és a bürokratikusról. Ha viszont az emberi emberről, a homo futurusról elmélkedünk, mellőz-

hetetlen kritériumként jelentkeznek ennek az embernek a magatartása a monológ és a párbeszéd összefüggésében. Az autonómiáját elvesztő ember robottá válik, a monologizáló robot pedig e típus riasztó válfaját képviseli.

Mi jellemzi e sajátos robotember modelljét?

A monológ a politikai és ideológiai narcizmus kifejezése. A párbeszédre képtelen ember csak önmagára és önmagába tekint, képtelen viszont saját tevékenységének és nézeteinek önkínzó elemzésére. Démoni hatalomvágy fűti. Túrelmetlen mások felfogásával szemben, és híján van az autonóm személyiségnek. A monológ mint magatartás összeegyeztethetetlen az önmeghatározó személyiségalkítással, s éppen ezért a nem-autentikus emberi lét hordozója. A monologizáló robot csak reagálásra képes, és megsemmisíti önmagát mint önalakító alanyt. Abszolút felelősséget igényel önmaga fölött, létszükségletei közé tartozik az elnyomás és a tülerő.

A monologizáló dogmatikus értelem úgy érzi, hogy egyedül ő jogosult megte-

remteni a regnum hominis igazi birodalmát, e küldetésében pedig kizárólagos létteményese a fetiszizált Abszolút Észmének. A dialektikus értelem — e monologizáló ráció ellentéte, s mint ilyen sohasem abszolút fogalmakban fejezi ki a világot. A ratio dialectica felszabadítja önmagát minden fetiszizmus alól.

A monologizáló robot további jellemzésére Krejčí kifejti, hogy ez a típus mindig előnybe helyezi az epigonizmust az eredetiséggel szemben, fontosabb számára a csatlakozás, mint a kezdeményezés. A monológ fanatikussá teszi az embert, és akadályozza humánus felszabadulását a dialógus jegyében. Képviselői meg vannak arról győződve, hogy ők minden érték őrzői, rajtuk kívül pedig nincs semmi. Képtelenek arra, hogy olyan kérdésekben döntsenek, amelyek még eldöntetlenek; ők a tekintély-elv megszállottai.

TÁRSADALOMLÉLEKTANI KAPCSOLATOK VEZETŐK ÉS BEOSZTOTTAK KÖZÖTT

(*Probleme economice, 1971. 1.*)

Tíz üzem tizennyolc kiscsoportjában végzett társadalomlélektani vizsgálatok eredményeit összegezi tanulmányában V. Ciocirlan. A felmérések 253 ankétalanyra és két fő tárgykörre terjedtek ki: a) a vezetők és beosztottjaik társaslélektani kapcsolatainak jellege; b) miként hat a vezetők viselkedésmódja az adott kiscsoport légkörére és tevékenységére. A 253 személy közül 200-an azt válaszolták, hogy kapcsolatok közvetlen főnökükkel jó (87) és nagyon jó (113). Az ankétalanyok egy része (53) azonban kedvezőtlennek minősítette kapcsolatát a vezetőikkel. Egyes kiscsoportokban a preferenciális kapcsolatok (jók és nagyon jók) az uralkodók; egyesekben bizonyos kapcsolatok intenzíven nyilvánulnak meg, másokban viszont kevésbé erőteljesen; s végül egyes kiscsoportokban a preferenciális kapcsolatok tartósak, a konfliktusos helyzetek pedig időlegesen, szórványosak (a bukaresti cigarettagyár kizárólag nőkből álló B mikrocsoportjában). Ezért a vizsgált kiscsoportokban tapasztalt kapcsolatok nem vonatkoztathatók tipikusan a társadalmi nagyközösségre, sokrétűek és intenzitásuk is különböző.

A szerző rámutat: figyelembe véve más, különösen az anyagi tényezőket, megvizsgálták, hogy a társaslélektani kapcsolatok alakulása miként befolyásolja a termelés mennyiségét és minőségét, a társadalmi munka termelékenységét. Ezt szemléltetik két csoport vizsgálati

Elutasítanak minden önállóságot, és közei ellenállást tanúsítanak ama felfogással szemben, amely az emberi mikrokozmoszt egyszeri, felcserélhetetlen értéknek tekintí. A monologizáló robot az alárendeltség foglya, ő — az abszolút alattvaló — alkalmatlan és képtelen a szabadságra. Csupán az ajándékba kapott szabadságot tudja élvezni, az autentikus szabadság ugyanis a választásban, az alkotó tetteben nyilvánul meg.

Krejčí úgy látja, hogy napjainkban az a dialógizáló ember áll a humanista törekvések középpontjában, aki a párbeszédet a monologizáló robotra is képes kiterjeszteni abban a meggyőződésben, hogy ez a típus kivétel a változás, a fejlődés törvénye alól. Az új planetáris Ádám a dialógusban születik, annak feszültségében izmosodik.

eredményei. Mindkettőben főnökcseré volt, s a termelési eredményeket összehasonlították az előbbi időszakban elértéekkel. Az egyik üzem A csoportja, miután szakmailag jól felkészült és a beosztott munkásokra pozitíven hatni képes, új főnököt kapott, csupán félév alatt 30%-kal növelte az esztergagépek összeszerelésének termelékenységét. Egy másik üzem B csoportjában viszont az új főnök és a beosztottak közötti konfliktusok miatt az előző időszakhoz képest körülbelül 25%-kal csökkent a munkatermelékenység.

A második tárgykörben végzett kutatások adatai sem érdektelenek. A 253 ankétalany közül 80-an azt állították, hogy főnökeik szívesebben veszik igénybe a meggyőzés módszerét; 28 személy véleménye szerint főnökeik inkább kényszerítő módszereket alkalmaznak. 115 ankétalany úgy vélekedett, hogy feletteseik „közelállnak” hozzájuk, 8-an viszont úgy látják, csoportfelelősük „távolságot tart”; 22-en nem válaszoltak az idevágó kérdésre.

Ciocirlan hangsúlyozza, hogy e vizsgálatok megerősítették: a munkaközösségek hatékonysága nagymértékben függ összetételüktől (vegyesek-e, a férfiak vagy a nők vannak-e túlsúlyban), a tagok szakképzésétől (magas vagy alacsony szinten képzettek), a csoportbeliek jellemétől (találékonyak, kitartás, a társas érintkezésre való hajlam, zárkózottság, önzés,

segítőkézség). Ezért nem hagyható figyelmen kívül, hogy az emberek nem egyformák, jelentős lelki különbségek vannak közöttük.

A munkacsoportokban tapasztalt preferenciális kapcsolatok rokonszenven és egyoldalú vagy kölcsönös érdekeken alapulhatnak. Például egy társas érintkezésre hajlamos, kellemes személy jelenléte a kiscsoportban vonzó légkört alakíthat ki, amely alapja lehet az érzelmi töltésű preferenciális kapcsolatoknak. Persze, vannak csupán társadalmi indítékú viszonyok is. Az emberek egyoldalúan vagy kölcsönösen vonzódnak egymáshoz, nem rokonszenven alapján, hanem mert egyazon dologban érdekeltek. Így például A szívesen dolgozik együtt B-vel, mert ez utóbbi több mesterséget ismer, s ez hasznos az előbbi számára. B vonzódik C-hez, mert ennek nagyobb a fizikai ereje, amely szükséges a közösen elvégzendő munkához. Ellentétben a szociometriai iskola híveivel — akik a preferenciális viszonyokat előszeretettel korlátozzák tisztán lélektani vonatkozásokra — az élet azt bizonyítja, hogy az érzelmi indítékú kapcsolatokon kívül a legtöbb preferenciális viszony érdekeken, társadalmi tényezőkön alapszik. Világos, hogy e kapcsolatok valójában sokkal bonyolultabbak. Így például a rokonszenven viszonyokat bizonyos érdekek is színezhetik, és megfordítva, az érdeken alapuló kapcsolatok egyoldalú vagy kölcsönös érzelmi vonzódásokat is tartalmazhatnak.

A státus, a motivációk és magatartások különbözősége ellentéttekkel, konfliktusokkal telített interperszonális kapcsolatokat szült egy-egy vizsgált munkacsoport tagjai között. A legkülönbözőbb ellentétek léteznek, mint amilyenek például a vezetők és a beosztottak, a magasabb és a alacsonyabb szakképzetségű dolgozók, az ügyintéző és a végrehajtó személyzet, a szorgalmasok és a lusták, a becsületesek és a tisztességtelenek közöttiek. Ezeknek az ellentétteknek figyelmen kívül hagyása konfliktusokkal terhes kapcsolatok kialakulásához vezet, ami a kölcsönös segítség megtagadásában, súlyos rágal-

mazásban, agresszivitásban nyilvánul meg. E jelenségek aláaknázzák a közösség egységét, és negatívan hatnak ki a szakmai tevékenység hatékonyságára. Az ilyen megnyilvánulások elkerülése vagy káros hatásuk csökkentése megköveteli, hogy nemcsak a kétségtelenül fontos szerepet játszó anyagi szükségleteket vegyék figyelembe, hanem minden személy szellemi igényeit is. Másrészt a munkaszervezésnek oda kell hatnia, hogy a csoport tagjai között csökkenjen a lelki-társadalmi távolságtartás; minden alkalommal tudatosítani kell, hogy a vállalat vagy a közösség sorsa bizonyos mértékben az ő személyiségének státusától, szerepétől, munkájától, viselkedésétől függ.

Az interperszonális kapcsolatok alakulását nagymértékben befolyásolja a vezető tekintélye, stílusa, a közösség irányítására való rátermettsége. A tekintély lehet természetes vagy intézményes. A természetes tekintély az egyének személyes adottságain alapul, az intézményes viszont a funkció jogi szabályozásából adódik. A vizsgálatok kimutatták, hogy egyes főnökök csupán az intézményes tekintély alapján vezetnek, mert hiányos a szakmai felkészültségük, nem megfelelő morális-politikai magatartásuk. Vannak olyan esetek is, amikor egy személy természetes tekintélye nagyobb, mint intézményesen meghatározott tekintélye, túlnő az adott funkción. Minthogy ezek az eltérések kedvezőtlenek a társadalomra és a személyekre nézve, kívánatos: *vezető munkakörbe csak olyan személyek kerüljenek, akiknek természetes tekintélye eléri az intézményes tekintély szintjét.*

A vizsgálatokból leszűrűt következtetések alapján a szerző javasolja, hogy a nagyvállalatokban meg kell gyorsítani a társadalomlélektani osztályok létesítését, amelyeket pszichológusok és szociológusok irányítanak. Ugyancsak helyesnek véli, ha az üzemekben társadalomlélektani kapcsolatokat szerveznének a különböző beosztású vezetők számára.